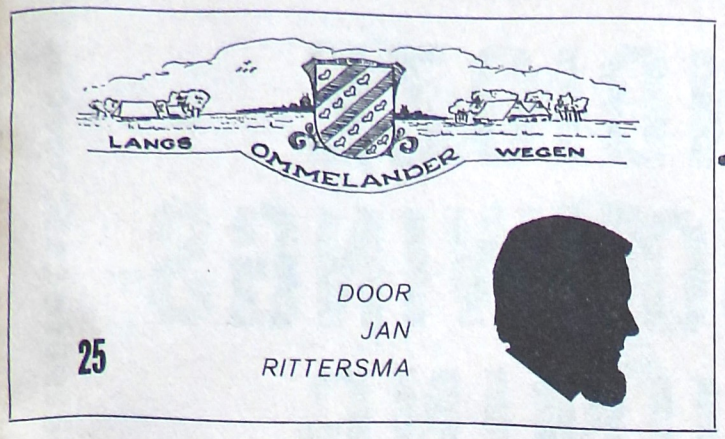

Langs oude wegen

We laten u deze keer meerijden met twee "Groningen-kenners" t.w. ds Wumkes en de heer Vinhuizen. Ruim een halve eeuw geleden maakten ze een fietstocht langs een gedeelte van de Ommelander wegen op het Hogeland: „De vriendschap is één der kostbaarheden die het mensenleven waarlijk verrijken. Vele vrienden te bezitten is geen vereiste, maar met enkele getrouwen de band te onderhouden, is weelde. Zo trekt telkenjare mijn hart naar de Ommelanden, inzonderheid naar Middelstum en Baflo, waar ik al het zoete der vriendschap mag smaken. Weer was ik gast op het fraaie Mentheda, het landhuis van mijn vriend Vinhuizen te Middelstum, en ouderwoonte stond een tocht in de naaste omgeving op het program. Schoner dag dan de 21e augustus had de hemel niet kunnen geven. Grote witte wolken dreven statig in de diepblauwe lucht. De horizon was ver en klaar. Het landschap werd met 'n zee van zonnegoud overgoten".

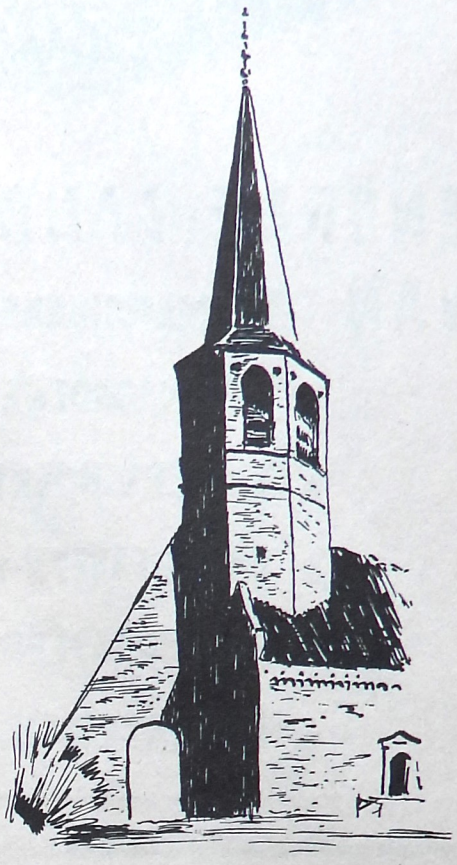
Toren N.H.-kerk te Kantens

Na 50 jaar is erg veel veranderd

Wij bestegen onze fietsen en reden voorbij de Ewsumallée langs de Oosterbuursterweg. Het schathuis, anders wegschuilend onder de machtige kruin der eeuwenoude linden en kastanjes op het slotplein, kwam met zijn rode muren en daken vrolijk uit tegen een achtergrond van weide- en bladergroen. Ook was de koepeltoren het stenen protest dat Onno van Ewsum richtte tegen het onverzadelijk imperialisme van de stad Groningen, duidelijk zichtbaar. Op de spits ontbrak de zandstenen leeuw, die het wapen der Ewsums met zijn voorpoten omklemde. De bliksem had hem geschonden en afgeworpen. Ook waren de linden van de burchtsingels getroffen door de bijl van de houthakker. Maar de natuur had het gewonnen van de kultuur. Want terwijl de leeuw gekloofd daar heen ligt, hebben de linden een volheid van jonge loten uitgedreven. De weg, die wij voor ons hadden is omgeven van landhoeven, die meerendeels door Doopsgezinde boeren zijn bewoond. Ik meen dit verschijnsel te moeten toeschrijven aan het feit dat in het Reformatorische tijdperk Christoffer van Ewsum eigenaar werd van deze landerijen. Hij had Doopsgezinde gevoelens en zal bij voorkeur zijn geestverwanten hebben begunstigd. Douwe Huizinga te Toornwerd had wel gelijk toen hij deze weg een "adellijken" en de uitreed van zijn boerderij een "geestelijken" weg noemde. Want eerstgenoemde werd in 1863 verhard met puin van het gesloopte slot Ewsum, de laatste met steengruis der afgebroken kloosterkerk te Rottum.

In de verte zagen wij de hoge abeelen van "den olden Oerd", waar de Ewsums in hun opkomst een "keizerlijke borch" hadden. Rechtsaf sloegen wij het pad in, dat voert naar "Oud-Fraam", het stamslot der Katers.

Bruine rietpluimen bogen zich deemoedig neer voor onze rijwielen. Wij hielden halt bij het burchtterrein van Nieuw Fraam onder Huizinge. Als een vesting ligt daar de hoogte. Hier en daar fluistert een groepje verweerde essen van verleden tijden. De half gedempte binnengracht is nog duidelijk zichtbaar. In droge zomers komen de fundamenten bloot der burchtmuren en overal brokken steen uit de zware, met gras begroeide flanken van de vluchtheivel. Wij trachtten in onze verbeelding het verdwenen kasteel te reconstruëren: hier de brug, daar de slottoren, ginds de oprijlaan.

Welk een kostbare gave schonk God de mens in de fantasie ! Thans graast hier vredig het wollig vee; ginds staat de oude toren van Huizinge te dromen tussen de lommerrijke lepen; in de verte hoort men het kraken van de wielen, die de rijpe haver naar de schuur torren; een vlinder dwaalt als een blank bloesemblad over de weg. Het is één toneel van landelijke rust, die ons een ogenblik zou doen vergeten, dat deze wereld vervuld wordt met wrevel en mensenbloed.

Te Huizinge brachten wij een bezoek aan de nieuwe dorpshaven, die gegraven wordt in de breedgloolende wierderug. Op onze vraag of men ook oudheden had gevonden, werden wij gewaar dat vele scherven, waaronder één met een Coenders-wapen, voor het licht waren gekomen, doch wederom in de grond gestopt. Het was ons een pijnlijke gedachte dat de verdere afgraving der wierde weer gepaard zou gaan met een groot verlies aan landschapsschoon. De spade ruïneert steeds meer idyllische plekjes. De meedogenloze kipkar voert het ene brok kultuurbodem na het andere weg, zodat men menig gemoedelijk dorpsbeeld niet meer herkent.

Het bekende witte voorhuis van Melkema

Huizinge

Nergens zag ik het afschrikwekkender dan in Eenum. De eerwaarde, half afgebroken pastorie lijkt door een bom te zijn getroffen. Langs het voetpad gapen diepe afgronden, waardoor de kipkarren gestadig heen en weer rollen. Men waant zich aan het westelijk front ! En ook hier voelt men iets van de vloek van de jacht naar kapitaal en steeds groter produktievermogen.

Na ons nog een wijle te hebben verlustigd in de aanblik van Huizinge's schitterende dorpskerk en het machtige panorama, dat het kerkhof biedt op de naaste omgeving, reden wij verder en kwamen langs de boerderij Melkema, een historische plek voor het Mennistendom in Hunsingo. Eeuwenlang hebben daar bekende Doopsgezinde boerengeslachten gewoond, waaruit vermaners, auteurs en dichters voortkwamen. „Dit is Meerthool", zei mijn vriend, toen wij verder reden langs een arbeidershuisje, dat met zijn bloeiende goudsbloemen en Oost-Indische kers een vrolijk aanblik bood. „Meerthool", zo ging hij voort, „betekent 'bunzinghol' er heeft zeker zo'n gevaarlijke kiekendief huisgehouden, maar ook vonden hier in de vorige eeuw de Friese kaaskopers nachtverblijf; 't was hier toen een kleine herberg voor de reizende man". Terwijl hij hiervan vertelde, waren wij gekomen op de Smedemaweg, de verbinding tussen Hunsingo en Fivelingo, thans een grintweg, eertijds een druk bereden kleiweg. Daar stond eens in de bouwlanden de Vermaning der Oud Menniste Vlamingen. Daar stond ook de uitspanning „De Nieuwe Aanleg", het geliefkoosd verenigingspunt van Garsthuizers, Huizingers en Middelstumers, waar zij hun hart ophaalden aan het barbaarse spel van katknuppelen. Daar stond ook de vermaarde herberg „De Kraaibek", op wier uithangbord deze vogel uithing en waar de Oosterboeren van Zijldijk, Roodeschool en 't Zandt des dinsdags, als zij naar de "stad" ter weekmarkt togen, plachtten aan te leggen. Ook werd langs deze weg veel vee gedreven, dat te Middelstum scheep ging. Die herbergen zijn nu verdwenen. Maar als wij de samenleving der Ommelanden vóór 50 jaar ons voor de geest willen roepen, dan denken wij aan menig gemoedelijk en rumoerig toneel, dat zich in Meerthool, in de Aanleg en op de Kraaibek heeft afgespeeld.

Garsthuizen lieten wij liggen aan onze rechterhand en bereikten de Dikumerweg. Hierlangs strekte zich eens de kolossale dijk uit, die weleer het grootste gedeelte van de Fivelboezem afsloot. Hier schuilen in het geboomte de boerderijen weg: Klein- en Groot Eendennest. Aan de laatste is de legende verbonden, dat een ongehuwde boerendochter hier een pasgeboren kind in een eendenkorf vond.

Voor de minnaar der oude geografie is het hier een vruchtbaar terrein voor nasporingen. Hoe merkwaardig is b.v. de Steenklip, waar het Startenhuizermaar als een sterk kronkelende rivier met zware rietboren het hoofd stoot tegen de Dikumerweg.

Het doel van onze tocht was het "Zandster Voorwerk", de woonplaats van de heer Pieter Bos, die meer dan iemand is ingewijd in de geheimen van de bodem der Ommelanden. In de gang van het "binhoes" zagen wij een klein schilderij, voorstellende Maria met het Kind.

Het draagt de sporen van ouderdom en dateert wellicht uit de tijd toen op deze hoeve de lekebroeders woonden der abdij Bloemhof te Wittewierum, waartoe het voorwerk behoorde. Misschien heeft het gehangen in de huiskapel en hebben daarmede de ongehuwde kinderloze broeders op hun wijze de Verlosser der wereld als kind willen eren.

Onze vriend Bos zat terstond op zijn stokpaard. De kaarten kwamen op tafel en als een professor ging hij aan de hand daarvan de loop van de voormalige Fivelstroom demonstreren. Meer dan veertig jaar heeft deze stoere Ommelander met taaie volharding de raadselen van dit riviertje trachten op te lossen. Hij heeft gedwaald op het Ellertsveld en in de zeven marken. Hij heeft zich vertrouwd gemaakt met de eertijds woeste wereld rondom Scharmer en Kolham, waar thans de prachtige aardappelmeelfabriek 'De Woudbloem' is verrezen en de eerste laagveenontginning in Nederland is verricht. Daar heeft hij gepraat met ganzevangers en turfgravers en van hen willen leren. Hij is de Fivel gevolgd in zijn loop door het Foxholstermeer. Hij spreekt over de Scharmer Ae, de lustige Ae en Katerhals als oude vrienden. Hij kent op een duim de drie burchtplaatsen van Ten Post en de ligging der abdij.

Hij raakt in vuur als hij spreekt van Enselens, waar eens de elite woonde van de Ommelander eigenerfden.

En de Fivel zelf is hem geworden als een bruid. Het is niet meer een stroom, maar een levende persoonlijkheid.

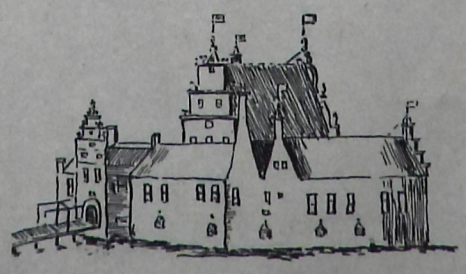
Voormalige Framaborg

Drie uren lang hebben wij in gespannen aandacht naar deze "Livingstone" der Ommelanden zitten luisteren.

En toen het uur van afscheid was gekomen, moest mij de wens van het hart, dat al deze kennis nog eens mocht worden vastgelegd in een boek: het boek van de Fivel en zijn gebied.

Terwijl de zon ter kimme daalde reden wij over Zijldijk langs binnenpaden naar Paaptil, voorbij het oude Romaanse kerkje te Oldenzijl, waar ook eertijds de burcht te Nansum zich verhief; vervolgens westwaards naar Eppenhuizen langs de Klinkenborgerweg naar Kantens. Daar overviel ons een hevige stortbui. Nog juist konden wij vluchten in de schuur van Tuwingaheerd, waar ik op de koedeel enige aantekeningen van onze reis kon maken. Toen we Middelstum inreden, riep het onvolprezen klokkenspel van de St. Hippolytus ons zijn welkom toe.

Toren Ewsum

HALVE EEUW

Wanneer we de route volgen, die eens Wumkes en Vinhuizen hebben afgelegd, moeten we konstateren dat er sinds ruim een halve eeuw toch veel kan veranderen. In de eerste plaats zijn de wegen praktisch allen verhard. Doorgaande kleiwegen kennen we eigenlijk niet meer. Het borgterrein van Frama, waarover Wumkes fantaseerde is sinds enige jaren geëgaliseerd en als zodanig niet meer te herkennen. De boerderij Melkema staat er nog wel. De toestand van deze zeer oude boerderij (wellicht één der oudste van het Hogeland) is zeer slecht. Sinds ds Wumkes er op zijn fiets langs kwam is er praktisch niets meer aan gedaan. Vanaf deze plaats willen wij dan ook pleiten voor het behoud van het karaktervolle Melkema.

Van de drie genoemde herbergen tussen Huizinge en Garsthuizen zijn de "Meerthool" en "De Nieuwe Aanleg" niet meer terug te vinden. Alleen "De Kraaibek" bestaat nog, zij het dan als woonhuis en niet meer als café.

De wens van Wumkes m.b.t. het verschijnen van een boek over de Fivel door Pieter Bos is in vervulling gegaan. Zijn werk over "De Fivel en hare verzanding" werd uitgegeven door Ir. Joh. van Veen. Twee jaar na het bezoek van Wumkes overleed Pieter Mennes Bos op de boerderij waar hij ook geboren was: Het Zandster Voorwerk.

Tenslotte maakt Wumkes nog melding van de Tuwingaheerd. Deze boerderij stond aan de Klinkenborgerweg onder Kantens. Niemand in deze omgeving echter kan vertellen waar de Tuwingaheerd staat .Mocht er onder de lezers iemand zijn die de schrijver hierover kan inlichten verneemt hij gaarne uw eventuele reaktie. Het onvolprezen klokkenspel van de St. Hippolytus bestaat gelukkig nog wel. Het is te hopen dat dit Hemonycarillon nog generaties lang mag blijven spelen.